

Ірина ОРЛЕВИЧ

*кандидатка історичних наук,
завідувачка відділу нової історії України,
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Львів),
науковий співробітник Інституту релігієзнавства – філія Львівського музею
історії релігії
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-7530-9833>
e-mail: i.orlevych@gmail.com*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ДУМКА ГАЛИЦЬКИХ РУСОФІЛІВ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ: НОВИЙ ПОГЛЯД ЧИ ВІРНІСТЬ ТРАДИЦІЇ?

Проаналізовано інтелектуальну діяльність одного із суспільно-політичних напрямків українців Галичини – русофілів у міжвоєнний період. Показано, що його особливістю є наявність досліджень у різних сферах – історії, філології, журналістики, літератури, фольклору. Доведено, що русофіли продовжували розвивати та захищати ідеологічні орієнтири своїх попередників з XIX ст., підкреслюючи спадкоємність традицій та вірність теорії єдності «русского народу». Свої історичні знання русофіли використовували для побудови ідеологічних доктрин русофільської партії. Організаційними структурами, в межах яких провадилася наукова праця русофілів у міжвоєнний період і надалі, залишилися створені ними в XIX ст. науково-освітні товариства (Львівський Ставропігійський інститут, Галицько-Руська Матиця, Товариство ім. М. Качковського, Народний дім), кожне з яких мало власне наукове періодичне видання, утримувало заклади для навчання молоді та друкарні. Основною темою досліджень була історія Галицької Русі від найдавніших часів до Галичини у складі II Речі Посполитої, включаючи питання ідентифікації, мови, релігії, події Першої світової війни, особливо проблему «трагедії Талергофа» тощо.

Відмінною рисою міжвоєнного русофільства стало усвідомлення потреби використання української мови у науково-літературних та публіцистичних творах з метою посилення впливів на народні маси. Однак, українську мову й надалі продовжували вважати лише діалектом «русской».

Досліджено, що через політично-ідеологічну заангажованість русофілів, майже всі представники інтелектуальної сфери були одночасно політичними діячами, що не дозволяло їм повністю зосередитися на наукових студіях та досягти рівня своїх попередників – істориків XIX ст. Окрім того, русофільські ідеї у міжвоєнний період втратили свій вплив та підтримку серед українського народу і не могли конкурувати з українськими партіями національно-державницького спрямування.

Ключові слова: галицькі русофіли, «русский народ», «Галицька Русь», «трагедія Талергофа», В. Ваврик.

Перехід Галичини наприкінці XVIII ст. під владу Габзбурзької монархії започаткував в історії галицьких українців період трансформації національного життя, модернізації національної свідомості, формування політичної та інституційної структури суспільства на підставі вимог нового часу. Русофільська течія була однією з найвпливовіших у суспільно-політичному житті галицьких українців до 80-х рр. XIX ст. Завдяки представникам її старшої генерації, розпочалася інституалізація основних засад українського руху. Саме ці діячі заснували низку культурно-просвітніх товариств (Галицько-руська матиця, Ставропігійний інститут, який був правонаступником львівського Успенського братства, Народний дім тощо). Доба національно-культурного піднесення 1848–1849 рр. («Весни народів»), що сколихнула усі народи Австрійської держави, мобілізувала й галицьких українців до активізації політичного і громадського життя. У цей період вони створили перший політичний орган галицьких українців – Головну руську раду, яка стала виразником їхніх інтересів і відстоювала їх права перед австрійським урядом¹.

Світоглядні позиції представників старшого покоління русофілів детермінувалися орієнтацією на Австрійську імперію, що мислилася як природний захисник галицького українства, вірністю Греко-католицькій церкві (ГКЦ) та антипольськістю². Типовою рисою діячів, які вели провід у суспільно-політичному житті галицьких українців у 40-х рр. XIX ст., була лояльність до австрійського уряду. Позиціонуючи себе представниками народу «русского», який 400 років тому втратив свою самостійність, русофіли стверджували, що «ожила Русь лише під владою австрійською»³. Вони оспівували велич Старої Русі, Нову Русь (відроджену в часи Австрії) називали її дитиною⁴. Декларуючи свою вірність австрійській владі, взамін русофіли очікували від неї захисту від своїх «домашніх» ворогів – поляків, а також визнання народних прав⁵. Через підтримку в пореволюційний період австрійським урядом поляків, головних опонентів українців, такі австрофільські настрої серед старорусинів поступово розвіювалися, на зміну їм у середовищі галицької інтелігенції почали формуватися русофільські настрої⁶. Звернення поглядів до давнього суперника Польщі – Росії – ще більше активізувало антипольську й антиавстрійську позицію галицького українства.

¹ Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-ті рр. XIX ст.). Львів, 2001. С. 108.

² Серета О. Українські народовці та польські повстанці в Східній Галичині (1863–1864): таємні контакти та публічні дискусії. *Galicja a powstanie styczniowe*. Warszawa-Rzeszów, 2013. S. 125–134.

³ Нашь програмь. *Слово*. Львовь, 1861. Ч. 1.

⁴ Русь и еи отношеніє къ соседамь. *Слово*. 1861. Ч. 1.

⁵ Слово. 1869. Ч. 91, 19 нояб. (1 дек.).

⁶ Ширше див.: Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція ідеї (середина XIX – 1914 р.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 1997. Вип. 32. С. 82–92; Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 1999. Вип. 34. С. 231–268; Серета О. Національна свідомість і політична програма ранніх народовців у Східній Галичині (1861–1867). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 1999. Вип. 34. С. 199–214; Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Львів, 2001; Сухий О. Від русофільства до москвофільства. Російський чинник у громадській думці

Підставою для формування русофільства як течії стали погляди історика Дениса Зубрицького, найпопулярнішого історика того часу у Східній Галичині. У своїх творах він доводив закріплене у східнослов'янській історичній думці ще з XIII ст. поняття етнічної єдності «русского народу» та Київської Русі як держави всіх східних слов'ян⁷. Парадигма «єдиної руської народності» була основою його студій⁸, згідно якої три народності (етноси) – малороси, росіяни та білоруси становили єдиний «русский народ». Такі ж погляди щодо етнічної історії східних слов'ян поділяли і тогочасні історики Наддніпрянщини – Дмитро Бантиш-Каменський-молодший, Микола Маркевич, Михайло Максимовичі та ін. З огляду на це, Зубрицький не творив спеціально русофільської ідеології і не був оригінальним у своїх поглядах, а лише йшов у руслі свого часу, інша річ, що його історичні праці дали основу для формування ідейних переконань русофільства.

Згодом русофіли втратили домінуючі позиції в українському політикумі, поступившись своїм молодшим опонентам – українофілам. Молодше покоління української інтелігенції Галичини, що вийшло на політичну арену в 1860-і рр., зробило свій вибір на користь відособленості галицького українства в культурному і національному аспектах⁹. Причиною конфлікту двох суспільно-політичних течій стали різні ідеологічні орієнтири і протилежні погляди на формування української нації. Українофіли визнавали за своїм народом право на самостійне культурно-політичне існування, русофіли ж, навпаки, відмовляли йому в цьому. Під час Першої світової війни русофіли підтримали російську владу. Їхні товариства допомагали їй реалізовувати свої плани: надавали свої церкви для православних богослужінь, у друкарнях видавали російську пресу, організували курси російської мови та ін.¹⁰ Від декларованої культурної єдності галицьких українців з російським народом перейшли до політичної, заявивши про бажання приєднання Східної Галичини до Росії. Такі вірнопідданські

та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті. Львів, 2003; Орлевич І. Співпраця русофільських товариств з російською владою під час Першої світової війни: релігійно-культурний аспект. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2009. Кн. 1. С. 508–519; Орлевич І. Галицьке русофільство під час Першої світової війни. *Вісник Львівської комерційної академії*: зб. наук. пр. Львів, 2011. Вип. 10: Ювілейний збірник на пошану С. Гелея. С. 235–249; Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові...; Орлевич І. Русофільська течія на початку 1920-х років у Галичині. *Галичина*. Івано-Франківськ, 2013. Вип. 22–33; Орлевич І. «Отцы и дѣти»: ідеологічні розбіжності чи боротьба за домінування в Руській народній партії? (До питання розколу в русофільській течії на початку XX століття). *З історії західноукраїнських земель*. Львів, 2015. Вип. 10–11. С. 166–183; Орлевич І. «Отцы и дѣти»...; Орлевич І. Термінологія русофілів як індикатор самоідентифікації. *Національна ідентифікація українців Галичини в XIX – на початку XX століття (еволюція етніміма)* / наук. ред. І. В. Орлевич. Львів: Логос, 2016. С. 188–222; Киричук О., Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут (1788–1914). Роль у суспільно-політичному, культурному та релігійному житті українців Галичини. Львів: Логос, 2018.

⁷ Юсова Н. «Давньоруська народність»: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.). Київ, 2006. С. 68–69.

⁸ Зубрицький Д. Історія древняго Галичско-русского княжества. Львовь, 1852. Часть первая. С. 1–2.

⁹ Див.: Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX ст. Івано-Франківськ, 2012.

¹⁰ Орлевич І. Співпраця русофільських товариств... С. 508–519.

заяви призвели ще до більшої втрати популярності серед українського населення. І все ж, попри негативну роль русофільства в українській історії, як слушно зауважила німецька дослідниця Вероніка Вендланд, воно було суто галицьким феноменом, а не керованим з Росії штучним продуктом¹¹. Фактично це був один з варіантів пошуку своєї національної ідентичності консервативною течією, котра зуміла протистояти колонізаційним впливам. І саме русофіли стали «першими, хто постачав своєю науковою, політичною та культурною діяльністю ідеї для національного українського руху, навіть якщо вони керувалися цілком іншими мотивами»¹².

Русофільство, помітно втративши панівні позиції, головню, через вірнопідданські заяви щодо Росії, напередодні та під час Першої світової війни, у міжвоєнний період відновила власну діяльність, проголосивши про свою лояльність до польської влади¹³.

Використовуючи одну з популярних у сучасній українській історіографії схему-модель «історичної школи», запропоновану американським та українським істориком Любомиром Винаром (1932–2017 рр.): наявність керівника, учнів, організаційної структури (університети, наукові товариства та ін.), спільні головні історіографічні концепції, методологічні засади, наукові видання, специфічну історичну тематику¹⁴, можна стверджувати про існування історичної школи русофілів у XIX ст. Її засновником став історик Денис Зубрицький (1777–1862 рр.), а його послідовниками були історики Антін Петрушевич (1821–1913 рр.), Ізидор Шараневич (1892–1901 рр.), Яків Головацький (1814–1888 рр.), Богдан Дідицький (1827–1908 рр.), Филип Свистун (1844–1916 рр.)¹⁵ та ін. Д. Зубрицький¹⁶, як йшлося вище, був прихильником теорії «триєдності русского народу», за якою до складу цього народу входили три народності – малороси (українці), великороси (росіяни) та білоруси (галичан українського походження («галицко-руських»)) вважали частиною малоросів). Визнавалася етномовна диференціація в межах єдиного «русского» народу, діалектна специфіка «малоруського наречія», проте заперечувалося право на його самостійне культурно-політичне існування. Цю концепцію підтримали й розвинули вчені XIX ст. та історики-русофіли міжвоєнної доби.

Організаційними структурами, в межах яких провадилася наукова праця русофілів у міжвоєнний період і надалі, залишалися створені ними в XIX ст. науково-освітні товариства (Львівський Ставропігійський інститут, Галицько-Руська Матиця, Товариство ім. М. Качковського, Народний дім), кожне з яких мало власне наукове періодичне видання, утримувало заклади для навчання молоді та друкарні¹⁷. Науково-освітніх закладів вищого рівня русофілам відкрити не вдалося, вони зуміли зорганізувати лише навчальні установи, що відповідали рівню училищ (початкових чи радше

¹¹ Вендланд А.-В. Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією. 1848–1915. Львів: Літопис, 2015. С. 622, 688.

¹² Там само. С. 621.

¹³ Про русофільство в міжвоєнний період докладніше див.: Орлевич І. Русофільська течія на початку 1920-х років у Галичині. *Галичина*. Івано-Франківськ, 2013. Ч. 22–23. С. 200–209.

¹⁴ Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ, 2013. С. 158.

¹⁵ Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут... С. 81–91.

¹⁶ Зубрицький Д. Історія древняго Галичско-русского княжества... С. 1–2.

¹⁷ Орлевич І., Пашук В. Українські товариства. *Історія Львова*: в 3 т. Львів, 2007. Т. 2. С. 371–383.

допоміжних у системах австрійського та польського шкільництва). Це були бурси при Ставропігійському інституті та Народному домі, учні котрих паралельно відвідували державні школи. Серед русофільської наукової періодики варто передовсім згадати «Временникъ ставропігійскаго Института», «Вѣстникъ Народного дому», «Науку» (Товариства ім. М. Качковського). Виходили ці видання від часу їхнього заснування в XIX ст. і до ліквідації русофільських товариств радянською владою в 1939–1940 рр., не змінюючи назви. Основна тематика публікованих у цій періодиці досліджень охоплювала історію Галицької Русі від найдавніших часів до тогочасних, включаючи питання ідентифікації, мови, релігії тощо.

Лідером інтелектуального руху русофілів у міжвоєнну добу був Василь Ваврик (1889–1970 рр.), філолог за освітою, випускник Празького університету¹⁸, історик, письменник, публіцист, літератор, член практично всіх тогочасних русофільських товариств і політичної партії русофілів «Русска народна організація» (РНО). З його іменем русофіли пов'язували відродження не лише науково-літературної діяльності, а й самої партії. На їхню думку, власне праця В. Ваврика про Я. Головацького¹⁹ об'єднала прихильників русофільства довкола «русскої» ідеї в міжвоєнні роки²⁰.

Русофіли, котрі творили тогочасний інтелектуальний дискурс, були істориками, публіцистами, філологами, журналістами та ін. Серед відомих імен – Семен Бендасюк (1877–1965 рр.), який закінчив юридичний факультет Львівського університету; Юліан Яворський (1873–1937 рр.), філолог за освітою, яку здобув у Львівському, Чернівецькому та Віденському університетах; Тит Мишковський (1861–1939 рр.), котрий опановував знання з теології у Віденському університеті; Адріан Копистянський (1883–1938 рр.), випускник Львівського університету; Дмитро Марков (1864–1938 рр.), який навчався на богословському факультеті Львівського університету, а пізніше – в Інсбруцькому університеті на юридичному факультеті.

Історики-русофіли міжвоєнної доби, як і їхні попередники, утворення «русского» народу виводили з часів Київської Русі: за правління Володимира та Ярослава Мудрого. Галицька Русь поділяла долю державної Русі, а згодом стала самостійним князівством зі столицею в Галичі, зберігши своє державне життя до 1340 р., коли була завойована польським королем Казимиром. В історії Східної Галичини виокремлювали австрійський період – з 1772 до 1914 рр., та польський – з 1920 р. Влада Польщі, на переконання В. Ваврика, перекреслила національне, історичне ім'я цієї частини Русі, перейменувавши її на Малополющу. У силу історичних обставин, йшлося в творах Ваврика, «русский» народ опинився в різних державах. Незалежність зберегли лише «русскі» в Росії²¹. У межах цього народу міжвоєнні русофіли виділяли три основні народності (племені) з їхніми відмінними діалектами. Перше це «малоруси» (південноруси), до яких відносили «червонорусів» – галичан, (холмчан/холмшаків, волинян, подільців/подолян, лемків, «угрорусів» (мешканців Угорської Русі, тобто Закарпаття), а також тих, хто жив «на Україні» (так називали українські землі в складі

¹⁸ Архів канцелярії Львівського історичного музею. Особова справа Ваврика В.Р.

¹⁹ Ваврик В. Яковъ Федоровичъ Головацкій его дѣятельность и значеніе въ галицко-русской словесности. Львовъ 1925.

²⁰ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України). Ф. 148. Оп. 1. Арк. 27.

²¹ Ваврик В. Руска Тройця. Львовъ, 1933. С. 4-5.

Росії), Кубані та інших теренах (із головними містами Києвом, Полтавою, Черніговом, Харковом). Друге найбільше «русске» плем'я – це великороси (північноруси), розселені на півночі в Новгороді, Москві, Петрограді, Архангельську та майже по всьому Сибіру – аж до Владивостока. Третє й найменше – білоруси, які заселяли території Мінська, Вітебська, Гродно та ін.²² Одним зі своїх основних завдань русофіли визначали збереження культурної єдності галичан з усім «русским миром», тобто з «Руссю Малою» (малоросами) та «Руссю Великою» (росіянами). «Русску» ж мову розглядали як результат спільного творіння всіх племен: велико-, мало-, біло- і «червоноросів»²³.

Окрім тези про єдність «русского» народу, представників русофільського руху ще з XIX ст. об'єднувала й теорія культурно-історичних типів, або цивілізаційна (була предтечею концепції «локальних цивілізацій»), творцями якої називають російського мислителя М. Данилевського)²⁴. Згідно з нею, русофіли ідентифікували себе зі східною (візантійсько-руською цивілізацією), протиставляючи їй західній, яку, в їхньому розумінні, репрезентували поляки, німці та австрійці. В. Ваврик стверджував, що Галицька Русь у складі Київської Русі виразно відрізнялася від римо-германського Заходу і зберігала свою самобутність до 1340 р.²⁵ Аналізуючи події Першої світової війни, він зазначав, що в 1914 р. відбувся поєдинок двох цивілізацій – слов'янської на чолі з Росією та германської на чолі з Німеччиною²⁶.

Заперечуючи можливість самостійного існування українського (малоруського) народу, русофіли, відповідно, й українську мову (в їхній термінології – «наречіє», «діалект») позиціонували як таку, що не може бути літературною, а її вивчення кваліфікували лише як перший крок на шляху до засвоєння літературної «русской» мови. Побутування в Галичині «малоруського діалекту» вони пояснювали об'єктивними історичними причинами, передовсім необхідністю врятувати селян, їхню віру та звичаї. Перехід від «діалекту» до «літературної» мови в уяві русофілів мав відбуватися за такою схемою: від «говорів» простого народу до «галицько-русської» літературної мови, яку вони творили з народної мови, церковнослов'янської та літературної «русской», а завершитись цей процес мав оволодінням галицькими українцями «общерусским языком»²⁷. Однак такий розвиток подій був притаманний радше для самих русофільських істориків та політичних лідерів русофільства, ніж для простого люду. Як показав досвід, народ не оволодів «русскою» мовою як планували русофіли. Яскравим свідченням цього є мова «Опросних листів», респондентами яких були Талергофські в'язні. Близько 75 % анкет було заповнено українською мовою²⁸. Це добре усвідомлювали русофіли, тому, особливо в міжвоєнний час, щоб посилити свої впливи серед селянства,

²² Малець Г. Потуги роз'єдинення і ослаблення русского народа. Львовь, 1924. С. 9.

²³ Яворській Ю. Русській языкъ. Львовь, 1925. С. 7.

²⁴ Данилевский Н. Россия и Европа. Москва, 2003. С. 16, 108.

²⁵ Ваврик В. Справка о русском движении въ Галичинѣ съ бібліографіей за 1929 годъ. Львовь, 1930. С. 2.

²⁶ Там само. С. 3.

²⁷ Ваврик В. Просвѣтитель Галицкой Руси (Иванъ Г. Наумовичъ). Львовь; Прага, 1926. С. 27.

²⁸ Orlevych I. The Talerhof Tragedy in the intellectual thought of Galician Russophiles in the interwar period. *Intellectuals and World War I. A Central European perspective* / Ed. by Tomasz Pudlocki, Kamil Ruzsala. Krakow, 2018. P. 331–332.

видавали літературу українською мовою. На їхніх партійних з'їздах йшлося про те, що мови українців і білорусів не повинні ігноруватися, навпаки, вони мають бути рівноправними з «общерусским языком»²⁹. А. Копистянський наголошував, що Товариство ім. М. Качковського повинно прийняти правопис, ухвалений Науковим товариством ім. Т. Шевченка 1922 р., щоб посилити свої впливи серед народу і могли конкурувати з українофілами, котрі завдяки використанню фонетичного правопису завойовували прихильність серед народу. Аналогічним було пояснення О. Гуркевича щодо видання «Науки» фонетикою³⁰. Таким чином, у міжвоєнний період русофіли використовували українську мову та фонетичний правопис, доцільність котрих заперечували до війни.

Нездійсненні прогнози щодо освоєння російської мови українцями Галичини змусили іти на компроміс і, обґрунтовуючи необхідність використання української мови, активно впроваджувати її у своїх виданнях. Така ситуація, підриваючи попередні теоретичні висновки про російську мову як єдину літературну для всього «русского народа», породжувала певну дезорієнтацію та невизначеність, змушуючи шукати різні варіанти та підходи до вирішення даної проблеми, що вело до використання різновидів української та російської мов³¹.

Своє завдання в міжвоєнний період русофіли вбачали у відстоюванні права «русского» народу на «культурно-національний» розвиток у межах Польської держави. Для цього вони застосовували так звану меморативну політику³², тобто, закріплення «історичної пам'яті» в назвах певних об'єктів, вшанування визнаних у певній спільноті святинь, відповідних дат і ювілеїв. Найважливішими для русофілів історичними подіями, котрі вшановувалися виданням присвячених їм наукових розвідок і урочистими церемоніями (літургії в церквах, концерти, вечори пам'яті тощо), були такі: 950-річчя Хрещення Русі (святкувалося 1938 р.), століття від часу смерті Пушкіна (1937 р.), 750-річчя «Слова о полку Ігоревім» (1937 р.), заснування Іваном Федоровим друкарні у Львові (1935 р.), 350-річчя виникнення Ставропігії (1937–1938 рр.).

Масове поширення політичних ідеологій у ХХ ст. відобразилося на проблематиці історіографії. Загалом істориком важко уникнути зворотної проєкції сучасності на минуле. Цю особливість історик Джамбатиста Віко ще в 1725 р. назвав «зарозумілістю націй». Кожен народ, звертаючись до свого минулого, воліє змальовувати його у привабливих тонах, а протилежним полюсом «зарозумілої історії» є так звана історія-мартирологія, коли наголос робиться на власній обділеності історичною долею: провину за це покладають, як правило, на якусь ворожу силу, що псувала «нашу історію» – лихих сусідів, внутрішніх «зрадників» тощо³³. Тип історії-мартирології, що за головний сюжет обирає «мучеництво» народу, властивий переважно скривдженим націям чи певним суспільним групам. Наголошуючи на негативній оцінці русофіль-

²⁹ Серебренниковъ Н. О резолюціях Львовского Съезда по національному вопросу. *Русскій глас.* 1927. 24 апр. № 200–202.

³⁰ *Наука: иллюстрований м'сячник для народу.* Львів, 1926. № 89. С. 201, 203.

³¹ Ширше див.: Moser M. The language behavior of Galician Russophiles during the interwar period URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Michael_Moser/The_language_behavior_of_Galicia_Russophiles_during_the_interwar_period_anh1.p

³² Яковенко Н. Вступ до історії. Київ, 2007. С. 260.

³³ Там само. С. 265.

ства як течії, констатуємо, що підстави почуватися ображеними серед української суспільності в них таки були.

У роки Першої світової війни українці як і багато європейських народів, продемонстрували здатність до державотворення. 19 жовтня 1918 р. галицькі українці проголосили створення Української держави, яка 13 листопада 1918 р. була названа Західноукраїнською Народною Республікою (ЗУНР) у складі Східної Галичини, Буковини і Закарпаття. Їхні співвітчизники з-під російської України проголосили 1917 р. про створення Української Народної Республіки (УНР) на території центральної, східної та південної України із столицею у Києві. 3 січня 1919 р. уряд ЗУНР ухвалив закон про злуку з УНР. Це ознаменувало об'єднання українського народу в кордонах однієї держави. У часи творення Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки русофіли двічі пропонували українським національно-демократичним силам, щоб ті включили їх до цих нових політичних утворень, однак отримали відмову³⁴. Як і в міжвоєнні роки, коли намагалися злучитися з однією із найвпливовіших українських політичних сил – Українським національно-демократичним об'єднанням (УНДО) в єдиний виборчий блок у виборчих кампаніях до польського сейму 1928 і 1930 рр.³⁵

Активізація русофільства та їхня підтримка російської влади під час Першої світової війни призвели до того, що австрійська влада арештувала й вислала в табори Талергоф³⁶ та Терезин багатьох діячів русофільської партії та їхніх симпатиків, за звинуваченням у державній зраді. Русофіли вважали цю трагедію суто своєю (хоча насправді серед полонених були й українофіли, поляки, євреї та ін.) і звинувачували в ній австрійську владу, українофілів та поляків.

Центральною фігурою історичної пам'яті галицьких русофілів міжвоєнної доби стала інструменталізація теми Талергофу. Саме на її підставі й було сформовано «культ русского народу-мученика» за «русску» ідею. Це стало об'єднувачою ідеєю галицького русофільства міжвоєнних років, ідеєю, котра допомогла відновити й зміцнити русофільські позиції. Русофільська історіографія створила образи ворогів – винуватців у «Талергофській трагедії» – австрійську владу, українофілів («зрадників-мазепинців»), а також поляків, які репрезентували в уяві русофілів усю місцеву владу. Для підсилення емоційного звучання використовували релігійні порівняння: «талергофська голгофа», «голгофа галицько-русского народу», порівнюючи українофілів з Каїном-братовбивцею³⁷. 1929 року русофіли заснували Талергофський комітет, одним з головних завдань якого був збір інформації про цю подію. Як результат, комітет видав чотири альманахи (1924, 1925, 1930, 1934 рр.), в яких опубліковано зібрані джерела особистого характеру – спогади, щоденники, мемуари безпосередніх учасників цих подій. Попри певну заангажованість русофілів у цьому питанні, зібрані матеріали залишаються важливим джерелом для об'єктивного прочитання цієї сторінки укра-

³⁴ Орлевич І. Галицьке русофільство під час Першої світової війни... С. 244.

³⁵ Дальше идти некуда. *Русский голос*. 1930. № 85 (479). 6 нояб.

³⁶ Orlevych I. Intellectual thought of the Galician Russosfiles... P. 321–347.

³⁷ Альманахъ. Пропамятная Книга австрійскихъ жестокостей, изуверствъ и насилий надъ карпато русскимъ народомъ во время Всемирной войны 1914–1917 гг. Львовъ, 1924. Вып. первый. С. 10.

їнської історії. Вони написали низку творів, присвячених талергофській тематиці³⁸, а у 1933 р. в приміщенні Ставропігійського музею відкрили «Талергофську кімнату».

Представники досліджуваної течії мали претензії і до Російської держави, від якої вони очікували значно більшої підтримки як в політичному плані, так і в культурно-науковому. 1922 року В. Ваврик, наприклад, висловлював сподівання, що Росія таки приєднає до себе Прикарпатську Русь, оскільки галичани своєю участю в російських добровольчих загонах Корнілова й Денікіна заслужили право стати частиною державної Русі (Росії)³⁹.

Русофіли критикували російських учених за недостатню увагу до творчості галичан, зокрема І. Наумовича. Вже неодноразово згадуваний В. Ваврик навіть обурювався, що знавець «русской» словесності А. Пипін в своїх працях не згадав про І. Наумовича. За словами цього русофіла, російські науковці розбирали хтозна-які питання, але опускали зі свого поля зору словесність відламка руського народу, словесність, яка заслуговувала теплого ставлення, уваги й дослідження⁴⁰.

Українофіли сприймалися представниками русофільського табору як внутрішні вороги, що заважали єдності «русского» народу, заявляючи про право малорусів (українців) на самостійне політично-культурне існування. Такий образ українофілів-ворогів («мазепинців» та «сепаратистів») творився русофільськими істориками ще з кінця XIX ст.

У період зародження українофільства, русофіли ще не розглядали його як щось шкідливе для єдності «русского» народу, а лише як більш радикальні погляди молодого покоління на розвиток національного питання⁴¹. Згодом, однак, з'ясувалося, що українофільський рух зробив неправильний, з погляду русофілів, вибір щодо ідентифікації галичан – «выдвинул идею о самостоятельности украинского народа»⁴². Йшлося про визвольні змагання 1918–1919 років – проголошення УНР та ЗУНР.

Початок малоруської (української) літератури вони виводили від Кирило-Мефодіївського братства й від Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова. Проте, за визначенням русофілів, у них ще не було «українського сепаратизму», а, навпаки, спостерігалися яскраві риси «общерусскости», натомість «український сепаратизм» виник в 70-ті рр. XIX ст. Згідно з С. Бендасюком, український сепаратизм – це зрадницьке від'єднання від «русской» нації, культури, імені та роду, метою якого є розчленування Русі. Автор провів паралель з гетьманом Іваном Мазепою, підкресливши, що О. Мончаловський вдало назвав це явище «мазепинством», спадковістю «злодея Мазепа», який хотів відірвати від Русі її південно-західну частину⁴³. Виявами сепаратизму, відтак, названо заснування Товариства ім. Т. Шевченка, видання українофільської газети «Діло», відкриття кафедри «малоруської» історії у Львівському університеті на чолі з М. Грушевським⁴⁴.

³⁸ Ваврик В. Талергоф. В 20-ті роковини народної трагедії галицко-русского народа. Львовь, 1934; Ваврик В. Маша. Картина австро-мадьярсакого террора въ 1914 году. Львовь, 1933.

³⁹ Ваврик В. Стихотворенія. Нью-Йорк, 1922. С. 2.

⁴⁰ Ваврик В. Просвѣтитель Галицкой Руси... С. 7.

⁴¹ Ваврик В. Въ водоворотѣ. Львовь, 1926. С. 3–4.

⁴² Ваврик В. Просвѣтитель Галицкой Руси... С. 4.

⁴³ Бендасюк С. Историческое развитие украинского сепаратизма. Львовь, 1939. С. 19.

⁴⁴ Там само. С. 21.

Будь-які спроби українофільської історіографії висвітлювати історичні події до початку ХХ ст. як «свої», викликали в русофілів різку критику. Вони намагались обґрунтувати штучність утворення цього національного руху, відсутність історичної традиції та права на історичне минуле «руського» народу. Зокрема, неправомірним вважали «присвоєння» українофілами твору «Слово о полку Ігоревім», мотивуючи це тим, що у ХІІ ст. не було ні Москви, ні України, а його автор був свідомим «руским человеком»⁴⁵. Аналогічно критикувалися претензії українофілів на літературну спадщину «Руської Трійці», члени якої першими у Східній Галичині написали свої твори українською мовою. Русофіли стверджували, що її лідер М. Шашкевич українцем ніколи не був і для нього Україна – це частина Русі⁴⁶. Із трьох представників «Трійці» вони закономірно симпатизували лише Я. Головацькому⁴⁷, котрий згодом став русофілом.

Дослідження історії Ставропігії стало однією з провідних тем русофільських студій, оскільки вона була найстарішою українською інституцією, сягаючи своїм корінням у середньовіччя. Це вкотре давало русофілам привід підкреслювати велич «руського» народу, наголошуючи на його давньому походженні. У своїй праці «Черные дни Ставропігії»⁴⁸ В. Ваврик намагався довести виключне право русофілів на володіння Інститутом на тій підставі, що коли засновувалася ця інституція, йшлося про «руську» народність, а не українську; тож у роки Першої світової війни, як він вважав, українофіли заволоділи Ставропігією незаконно й лише завдяки підтримки австрійського уряду.

До 350-річчя заснування Ставропігії русофіли опублікували збірник⁴⁹, до якого увійшли документи, пов'язані з періодом братства, бібліографія членів Ставропігії за три з половиною століття існування. Розглядалися різні аспекти діяльності Інституту: школа, бурса, музей та ін. Таким чином, до наукового обігу було введено чимало документів, які й сьогодні слугують важливою джерельною базою.

Суспільно-політична боротьба та змагання різних ідеологій у ХХ ст. підпорядковували історію та істориків цим змаганням. Свої історичні знання русофіли використовували для побудови ідеологічних доктрин русофільської партії. Для прикладу, коли ця партія виступила в 1928 р. проти запропонованої українофілами зміни терміна «Русь» на «Україна», то обґрунтовувалося це тим, що назва «Русь» уживалася в Київській Русі, діячами «Руської Трійці» першої половини ХІХ ст. тощо⁵⁰, натомість термін «Україна» вважали штучним витвором українофілів. Ідентифікуючи свою національність як «русь», «руснак», прикметником від яких є «руській», русофіли покликалися навіть на М. Грушевського, котрий зазначав, що «в Галичині і поляки, і русини називають руськими мову та плем'я українське»⁵¹.

⁴⁵ Ваврик В. Галицкая литература «Слова о полку Игореве». Львовь, 1930. С. 13.

⁴⁶ Ваврик В. Руска Тройця. Львовь, 1933. С. 38.

⁴⁷ Ваврик В. Яковъ Федоровичъ Головацкий: его дьятельность и значеніе... С. 23-24.

⁴⁸ Черные дни Ставропігійскаго Института / составилъ В.Р. Ваврикъ. Львовь, 1928. С. 71.

⁴⁹ Юбилейный сборникъ въ память 350-лѣтія Львовскаго Ставропігійскаго. Ч. II. *Временникъ научно-литературные записки Львовскаго Ставропігійскаго на 1936 и 1937 годы* / подъ ред. В. Р. Ваврика. Львовь, 1937.

⁵⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 733. Арк. 4–6.

⁵¹ Отчетъ о дьятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропігійскаго Института во Львовѣ за годъ 1928/29. Львовь 1929. С. LXVIII–LXIX.

Однією з ідеологічних засад русофільства міжвоєнної доби був антибільшовизм. Але, творення УРСР і БРСР та курс українізації, прихильники цієї течії вважали виявами сепаратистських тенденцій. Та вже з 1937 р., коли посилювався тоталітарний курс СРСР і все більше обмежувалися національні права республік, русофіли почали симпатизувати більшовизму. За логікою А. Копистянського, як колись Київська Русь могла собі дозволити сеньйорат і децентралізацію, бо такий процес переживали її сусіди, так і Росія могла відступити від ідеї централізації й добровільно власними руками створити Україну та Білорусь, не боячись за свою єдність⁵².

Втрата русофілами впливу на суспільно-політичне життя, невдачі й незадоволені претензії призвели до творення історії-мартирології в міжвоєнні роки, тоді як у ХІХ ст., займаючи до 1870-х рр. провідні позиції в краї, русофільська історіографія більше апелювала до величчя і давності «русского» народу.

Аналізуючи інтелектуальну діяльність русофілів у міжвоєнний період, необхідно зауважити, що її особливістю була наявність досліджень у різних сферах – історії, філології, публіцистиці, літературі й фольклористиці. У досліджуваний період русофіли продовжували розвивати і відстоювати ідейні орієнтири своїх попередників з ХІХ ст., акцентуючи на тягlostі традицій і вірності теорії єдності «русского народу». Відмінним стало усвідомлення потреби використання української мови у науково-літературних та публіцистичних творах з метою посилення впливів на народні маси. Активно використовували у правописі українську мову, однак, вважаючи її й надалі діалектом російської. Через політично-ідеологічну заангажованість русофільської історичної науки, майже всі представники інтелектуальної сфери були одночасно політичними діячами, що не дозволяло їм повністю зосередитися на наукових студіях та досягти рівня своїх попередників – істориків ХІХ ст. Нерозуміння нових віянь часу, неспроможність стати на національні (патріотичні) українські позиції зумовили непопулярність цієї партії серед населення, призвівши до втрати політичних впливів та негативної ролі в історії українського національного руху. Русофільські ідеї у міжвоєнний період втратили свій вплив та підтримку серед українського народу і не могли конкурувати з українськими партіями національно-державницького спрямування.

REFERENCES

(1924). Almanakh. Propamiatnaia Knyha avstriiskikh rzestokostei, izuvierstv i nasilii nad karpato russkym narodom vo vremia Vsemirnoi voiny 1914–1917 [Almanac. Commemorative book of Austrian atrocities, superstition and violence against the Carpatho-Russian people during the World War 1914–1917]. Vyp. pervyi, Lvov [in Russian].

Arkusha, O., Mudryi, M. (1999). Rusofilstvo v Halychyni v seredyni ХІХ – na pochatku ХХ st.: geneza, etapy rozvytku, svitohliad [Russophilism in Galicia in the mid-19th early 20th century: genesis, stages of development, worldviews], *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriiia istorychna*, (34), 231–268 [in Ukrainian].

Bendasiuk, S. (1939). Istoricheskoe razvitiie ukrainskoho separatizma [Historical development of Ukrainian seperetism], Lvov [in Russian].

⁵² *Наука: иллюстрированный мѣсячникъ для народа*. 1926. № 89. С. 205.

(1930). Dalshe idti niekuda [There is nowhere else to go], *Russkii golos*, (85) (in Russian).

Danilievskii, N. (2003). Rossiia i Yevropa. Vzgljad na kulturnyie i politicheskie ot-nosheniia slovianskogo mira k germane-romanskomu [Russian and Europe. A look at the cultural and political relations between the Slavic world and the German-Romanesque], Moskva [in Russian].

Kolesnyk, I. (2013). Ukrains'ka istoriografii: kontseptualna istoriia [Ukrainian historiography: conceptual story], Kyiv [in Ukrainian].

Kyrychuk, O. (2001). L'vivs'kyi Stavropihiis'kyi instytut u hromads'komu zhytti Halychyny druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [L'viv Stauropean Institute in the public life of Galicia in the second half of the 19th – early 20th century], L'viv [in Ukrainian].

Makarchuk, S. (1997). Moskvofil'stvo: vytoky ta evoliutsiia idei (seredyna XIX – 1914 r.) [Moscvofiles; origins and evolution of the idea (mid 19 – 1914)], *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriia istorychna*, (32), 82–92 [in Ukrainian].

Malets', G. (1924). Potugi roziedinieniia i oslableniia russkogo naroda [Attempts to separate and weaken the Russian people], Lvov [in Russian].

(1861). Nasz Program [Our program], *Slovo*, (1) [in Ukrainian].

(1926). Nauka: ilustrovanyi miesiachnik dlia naroda, L'vov, (89) [in Russian].

Orlevych, I. (2011). Halyts'ke rusophil'stvo pid chas Pershoi svitovoi viiny [Galician Russophilism during the First World War], *Visnyk L'vivs'koi komertsiiinoi akademii*, (10), 235–249 [in Ukrainian].

Orlevych, I. (2015). “Ottsy i diety”: ideolohichni rozbizhnosti chy borot'ba za dominuvannia v Russkii narodnii partii? (Do pytannia rozkolu v rusophil's'kii teorii na pochatku XX stolittia) [“Parents and children”: ideological differences or the struggle for dominance in the Russian People's Party? (On the question of the split in the Russophile movement in the early 20th century)], *Z istorii zakhidnoukrains'kykh zemel'*, (10–11), 166–183 [in Ukrainian].

Orlevych, I. (2013). Rusophil's'ka techiia na pochatku 1920-kh rokiv u Halychyni [Russophile current in the early 1920s in Galicia], *Halychyna*, (22–33), 200–209 [in Ukrainian].

Orlevych, I. (2009). Spivpracia rusophil's'kykh tovarystv z rosiis'koiu vladoiu pid chas Pershoi svitovoi viiny: relihiino-kulturnyi aspekt [Cooperation of Russophile societies with the Russian authorities during the First World War: religious and cultural aspect], *Istoriia religii v Ukraini*, (1), 508–519 [in Ukrainian].

Orlevych, I. (2001). Stavropihiis'kyi instytut u L'vovi (kinets' XVIII – 60-ti rr. XIX st.) [Stauropean Institute in L'viv (late 18 – 60's of the 19 century)], L'viv [in Ukrainian].

Orlevych, I. (2016). Terminolohiia rusophiliv yak indykator samoidentyfikatsii [Russophile terminology as an indicator of self-identification], *Natsional'na identyfikatsiia ukrainsiv Halychyny v XIX – na pochatku XX stolittia (evoliutsiia etnonima)*, L'viv: Logos, 188–222 [in Ukrainian].

Orlevych, I., Pashuk, V. (2007). Ukrains'ki tovarystva [Ukrainian societies], *Istoria L'vova: u 3 t.*, (2), 371–383 [in Ukrainian].

(1929). Otchiot o dieiatel'nosti Praviashchego Sovieta i sostoianii Stavropigiiskogo Instituta vo L'vovie za god 1928/29 [Report on the activities of the governing council and the state of the Stauropean Institute of L'viv for the year 1928–1929], Lvov, LXVIII–LXIX [in Russian].

Raikivs'kyi, I. (2012). Ideia ukrains'koi natsional'noi yednosti v hromads'komu zhytti Halychyny XIX st. [The idea of Ukrainian national union in the public life of Galicia in the 19th century], Ivano-Frankivs'k [in Ukrainian].

(1861). Rus' i yeya odnoszenie k sosiedam [Rus' and its attitude to its neighbors], *Slovo*, (1) [in Ukrainian].

Serebrennikov, N. (1927). O rezoliutsiiakh Lvovskoho Sjezda po natsionalnomu voprosu [On the resolutions of the Russian Congress on the national question], *Russkii golos*, (200–202) [in Russian].

Sereda, O. (1999). Natsional'na svidomist' i politychna prohrama rannikh narodovt-siv u Skhidnii Halychyni (1861–1867) [National consciousness and political program of the early populists in Eastern Galicia], *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriiia istorychna*, (34), 199–214 [in Ukrainian].

(1869). *Slovo*, (91) [in Ukrainian].

Sukhyi, O. (2003). Vid rusophil'stva do moskwofil'stva (rosiis'kyi zhynnyk u hromads'kii dumtci ta suspil'no-politychnomu rzytti halyts'kykh ukraintsiv u XIX stolitti) [From Russophilia to Muscovite (Russian factor in public opinion and socio-political life of Galician Ukrainians in the 19th century)], L'viv [in Ukrainian].

Vavryk, V. (Ed.). (1928). Chiornyie dni Stavropihiiskoho Instituta [Dark days of the Stauropean Institute], Lvov [in Russian].

Vavryk, V. (1930). Galitskaia literatura "Slova o polku Igorievie" [Galician literature "A word about Igor's regiment"], Lvov [in Russian].

Vavryk, V. (1933). Masha. Kartina avstro-madiarskoho terrora v 1914 godu [Masha. A picture of Austro-Hungarian terror in 1914], Lvov [in Russian].

Vavryk, V. (1926). Prosvietitel Galitskoi Rusi (Ivan G. Naumovich) [Educator of Galician Rus'. (Ivan G. Naumovich)], Lvov, Praga [in Russian].

Vavryk, V. (1933). Ruska Troitsia [Russian Trinity], Lvov [in Russian].

Vavryk, V. (1930). Spravka o russkom dvizhenii v Galichinie s bibliografiiei za 1929 god [Certificate of the Russian movement in Galicia with a bibliography for 1929], Lvov [in Russian].

Vavryk, V. (1922). Stikhotvorieniia [Poems], Niu-York [in Russian].

Vavryk, V. (1934). Talergof. V 20-ti rokovyny narodnoi trahedii halytsko-ruskoho naroda [Talergof. In the 20-th annyversary of the national tragedy of the Galician-Russian people], Lviv [in Ukrainian].

Vavryk, V. (1926). V vodovorotie [In a whirlpool], Lvov [in Russian].

Vavryk, V. (1925). Yakov Fiodorovich Golovatskii yego dieiatelnost i znacheniie v galitsko-russkoi sloviesnosti [Yakov Fiodorovich Golovatskii his activity and significance in Galician-Russian literature], Lvov [in Russian].

Vavryk, V. (Ed.). (1937). Yubiliejnyi sbornik v pamiat' 350-lietia L'vovskogo Stavropigiona [Anniversary collection in memory of the 350th anniversary of the L'viv Stavropigion], Lvov, Cz. II: Vriemiennik nauchno-literaturnyie zapiski Lvovskoho Stavropigiona na 1936 i 1937 gody [in Russian].

Vendliand, A.-V. (2015). Rusofily Halychyny. Ukrains'ki konservatory mizh Avstriieiu ta Rosiieiu. 1848–1915 [Russophiles of Galicia. Ukrainian conservatives between Austria and Russia. 1848–1915], Lviv: Litopys [in Ukrainian].

Yakovenko, N. (2007). Vstup do istorii [Introdukcion to history], Kyiv [in Ukrainian].

Yavorskii, Yu. (1925). Russkii yazyk [Russian language], Lvov [in Russian].

Zubryts'kyi, D. (1852). *Istoriia drevniogo Galichsko-russkoho kniazhestva* [History of the ancient Galician-Russian principality]. *Czast' piervaja*, Lvov [in Russian].

Iryna ORLEVYCH. The intellectual thought of Russophiles at the Interwar Period: a new look or the loyalty to tradition?

The Russophiles of the interwar period supported and developed the theory of the «trinity of the Russian people», whose supporters were Russophile historians of the nineteenth century. According to this theory three peoples belonged to the «Russian» people: Little Russians (Ukrainians), Great Russians (Russians) and Belarusian (Galicians of Ukrainian origin («Galician Russians»)) were considered to be part of Little Russians). The ethno-lingual differentiation within a single «Russian» people and the dialectal nature of the «Little Russian dialect» were recognized but the right to independent cultural and political life was denied. The main theme of their research covered the history of Galician Rus from ancient times to the period in question, including issues of identification, language, religion, the events of World War I, especially the problem of «Talerhof tragedy» etc. One of the ideological foundations of Russophilism in the interwar period was anti-Bolshevism. However, the creation of the Ukrainian SSR and the BSSR and the course of Ukrainization were considered by supporters of this trend as manifestations of separatist tendencies. But as early as 1937, when the totalitarian course of the USSR intensified and the national rights of the republics became more and more restricted, Russophiles began to sympathize with Bolshevism. The intellectual activity of the Russophiles of the period in question was aimed at building ideological systems of the Russophile party, one more of its features was the research in different areas – history, philology, journalism, literature, folkloristics. Among the famous names of researchers there were V. Vavryk, A. Kopystianskyi, Yu. Yavorskyi, S. Bendasiuk and others.

Russophile ideas in the interwar period lost their influence and support among the Ukrainian people and could not compete with Ukrainian national-state parties.

Keywords: Galician's Russophiles, «Russian people», «Galician Rus», «Talerhof tragedy», V. Vavryk.